

Ключові слова: історіографічний аналіз, освітня діяльність земств, обов'язкове навчання, соціокультурні зміни, просвітницька діяльність, позашкільна освіта, земський гласний, товариство українознавства.

Анотація

В статье выветлены отдельные структурные и содержательные направления внешкольного образования, которые разрабатывались общественными деятелями и просветителями М. Карышевым и Р. Квиткой. Определены параметры образовательно-воспитательного пространства земской школы и рассмотрены вопросы влияния социокультурных изменений на примере организации инновационных форм педагогической деятельности последователей Н. Корфа.

Ключевые слова: историографический анализ, образовательная деятельность земств, обязательное обучение, социокультурные изменения, просветительская деятельность, внешкольное образование, земский гласный, общество украиноведения.

Summary

Some structural and informative directions of extracurricular education which were developed by R. Kvitka and M. Karyshev have been characterized in the article.

The parameters of the teaching and educational area of county school have been defined; the question of the impact of sociocultural changes on the example of the organization of unique innovative forms of the pedagogical activity of M. Korf's followers has been studied.

Key words: historiographic analysis, educational activity of counties, compulsory education, socio cultural changes, educational activity, extracurricular education, county councillor, Society of Ukrainian country study.

УДК 37.014:78

С. Є. Лупаренко,
кандидат педагогічних наук, доцент
Л. В. Чернорук,
студент-магістр
(Харківський національний педагогічний
університет імені Г. С. Сковороди)

ОРГАНІЗАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ МУЗИЧНИХ ШКІЛ В СРСР (1950-1980 рр.)

Постановка проблеми. Дитяча музична школа як частина соціуму є навчальним закладом, який не лише дає знання, уміння та навички в галузі початкової музичної освіти, але і за допомогою музично-навчальної діяльності впливає на світогляд дитини, її світовідчуття, загальну культуру. Весь педагогічний процес музичної школи спрямовується на гармонійний, морально-естетичний розвиток музичного смаку й індивідуальних пізнавальних потреб особистості.

Досвід усієї історії людства показує, що жодне суспільство, соціальна група і навіть особистість не може обійтися без музики. Музичні потреби кожного суспільства й окремої людини різноманітні, що добре видно з того, наскільки багатогранні виконувані музикою соціальні функції: перетворення світу, пізнання, спілкування, оцінка, а музичні потреби входять до кола загальнолюдських, і їх сформованість є показником культури та освіти будь-якого суспільства.

З огляду на це актуальним є питання дослідження розвитку музичної освіти загалом і організації роботи музичних шкіл зокрема в різні історичні періоди, адже це надасть змогу виявити позитивні моменти та

труднощі в здійсненні музичної освіти, можливості застосування педагогічного досвіду минулого на сучасному етапі розвитку освіти. Особливо цінним з цієї точки зору є період 1950-1980 рр., оскільки саме цей час характеризується детальним вивченням різних питань музичної освіти (уточнюється її мета, завдання; посилюється музично-педагогічна підготовка майбутніх учителів; розширюються програми музичних дисциплін) [1].

Аналіз досліджень і публікацій. Аналіз стану наукової розробки досліджуваної проблеми дозволяє зробити висновок про те, що вченими розкрито різні аспекти проблеми організації роботи музичних шкіл. Основними напрямками досліджень є: розвиток музично-педагогічної освіти (Ю. Бекетова, Н. Головка, Г. Захарович, М. Ковзій, Д. Павлов, Т. Танько та інші), розвиток музичного мислення дітей (С. Мельничук та інші), формування творчих здібностей особистості засобами музичного мистецтва (Ю. Гуров, Г. Дідич, Г. Падалка та інші). Водночас питання організації діяльності музичних шкіл в СРСР протягом 1950-1980 рр. окремо не розглядалося, що і зумовило цей науковий пошук.

Дослідження є частиною програми науково-дослідної роботи кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди.

Мета статті – розкрити особливості організації діяльності музичних шкіл у СРСР в 1950-1980 рр.

Виклад основного матеріалу. Мета діяльності музичних шкіл протягом досліджуваного періоду підпорядковувалася загальній меті освіти – забезпечення всебічного гармонійного розвитку особистості, що реалізовувалось у навчальній, виховній, організаційній, методичній і громадській діяльності музичних шкіл. Ця мета конкретизувалася в низці завдань, а саме: прищеплення дітям любові до прекрасного, розвиток художнього мислення і любові до музичного мистецтва, виховання в дітей широкого світогляду тощо.

Основними документами, що впливали на розвиток музичних шкіл, були такі: постанова №2140 Ради Міністрів Союзу РСР від 30 квітня 1952 р. та постанова №1522 Ради міністрів Української РСР і ЦК КП(б)У від 22 травня 1952 р. “Про впорядкування мережі та затвердження типових штатів і посадових окладів працівників позашкільних установ Міністерства освіти”, які визначили типи позашкільних закладів [5]; постанова Секретаріату ЦК КПУ від 19 травня 1967 р. “Про стан і заходи з покращення роботи позашкільних дитячих установ республіки”, які визначали тематику й особливості проведення виховних заходів [4] тощо.

Характерною особливістю розвитку музичної освіти у визначений період став пошук шляхів підвищення ефективності навчально-виховного процесу в закладах для дітей, у тому числі в музичних школах. Так, постановою Колегії Міністерства культури СРСР від 29 лютого 1968 р. “Про стан і заходи з покращення роботи дитячих музичних шкіл” [2]) були визначені такі напрями вдосконалення їх роботи:

1) піднесення загального рівня навчально-виховного процесу, якісної підготовки майбутніх виконавців і педагогів та забезпечення

всебічного й естетичного виховання дітей;

2) поліпшення рівня методичної роботи в музичних школах та урізноманітнення форм надання практичної допомоги викладачам цих шкіл;

3) поліпшення комплектування викладачів і учнів у всіх спеціальних класах і створення на цій основі різноманітних ансамблів, оркестрів, хорів;

4) подальше піднесення рівня проведення музичними школами суспільно-корисної роботи з естетичного виховання населення;

5) поширення мережі дитячих музичних шкіл і зміцнення їхньої матеріальної бази.

Однією з особливостей досліджуваного періоду було те, що провідним принципом у системі освіти було ідейно-комуністичне виховання, яке вимагало, щоб усі напрями розвитку народного господарства і народної освіти були підпорядковані єдиній політиці партії. Зокрема, навчальними програмами з музики досліджуваного періоду, була чітко визначена ідейно-комуністична спрямованість у викладанні предметів музичного циклу й використанні основного музичного репертуару. Для реалізації зазначеного принципу навчальними програмами музичних шкіл передбачалось ознайомлення, в основному, із творчістю радянських композиторів і їхніми пісенно-хоровими й інструментальними творами [1]. Водночас викладачі музичних шкіл прагнули урізноманітнити репертуар і збагачували його різними за характером і стилем творами українських і зарубіжних композиторів-класиків.

З метою підвищення ефективності навчально-виховного процесу в музичних школах урізноманітнювалися організаційні форми навчання, серед яких були такі [2]:

- індивідуальні, що проводилися з метою індивідуальної вивчення матеріалу, підтягування учнів, які пропустили заняття з певних причин, спеціальної підготовки талановитих учнів та передбачали індивідуальну роботу над репертуарами, надання їм допомоги у складанні режиму дня тощо;

- групові (заняття у спеціальних групах), які проводилися з метою поглибленої роботи з талановитими учнями за вищими вимогами;

- масові, зокрема: репетиції, концерти в клубах, дитячих садках, школах, колгоспах, Будинках культури, Палацах піонерів, на підприємствах; творчі звіти; олімпіади; постановка дитячих опер ("Пан Коцький", "Коза-дереза" М. Лисенка, "Вовк та семеро козенят" Г. Компанійця, "Лисичка, Котик та Півник" К. Стеценка) і дитячих музичних вистав ("Майська ніч" М. Старицького); зустрічі з композиторами і музикантами; конкурси; культпоходи до театрів; лекції, семінари, бесіди, конференції з містечко-естетичних тем; заняття в музичних лекторіях, кінолекторіях; випуск стінних і сатиричних учнівських газет ("Музикант", "Секунда", "Юні музиканти", "Дисонанс" тощо), музичних календарів (у них висвітлювалися різні питання життя країни та музичних шкіл); форми контролю за навчанням учнів музичних шкіл (фронтальне опитування, екзамени тощо).

З метою набору учнів до дитячих музичних шкіл їх викладачі були закріплені за загальноосвітніми школами і дитячими садками. Робота з організації прийому проводилася протягом навчального року в старших групах дитячих садків і в молодших класах середніх шкіл. Формами цієї

роботи стали: відвідування музичних занять, бесіди, концерти, демонстрація кінофільмів-опер, лекції тощо [2].

Особлива увага приділялась підготовці дітей до навчання в музичних школах. Зокрема, у низці музичних шкіл Львівської області протягом досліджуваного етапу були організовані заняття з дітьми дошкільного віку, так звані підготовчі групи, робота яких спрямовувалася на виховання звуковисотного ладового слуху, розвиток і зміцнення почуття ритму, прищеплення елементарних навичок хорового співу, знайомство з нотним письмом, розвиток музичної пам'яті, виховання уваги, творчої уяви і найпростішого аналізу в процесі прослуховування музичних творів. Серед форм і методів роботи з дошкільниками переважали: хоровий спів, заняття з ритміки, музичні ігри й танці [2].

Був також розширений профіль навчання в музичних школах. Якщо раніше в музичних школах діти навчалися за 2-4 спеціальностями і 75% загального контингенту складали учні класів фортепіано, баяна, акордеона, то протягом досліджуваного періоду навчання проводилося за 17-18 спеціальностями [3, с. 2]. Це дало змогу створити різноманітні ансамблі, оркестри і хори (зазвичай у школах працювали такі колективи: загальношкільний хоровий, ансамбль баяністів та акордеоністів, ансамбль скрипалів, оркестр народних інструментів, оркестр духових інструментів [2]). Значна увага приділялася також підвищенню їхнього виконавського рівня, розширенню концертної діяльності.

Окрім того, було створено стабільну систему з надання методичної та практичної допомоги районним музичним школам, унаслідок чого помітно зріс рівень навчання та якості підготовки дітей [3, с. 2].

Проведена робота і підвищена увага держави до проблем музичної освіти сприяли тому, що музичні школи були найбільшою ланкою серед мистецьких навчальних закладів. Так, за даними довідки про розвиток і стан музичної освіти Львівської області за 1972 р. "...географія сітки музичних шкіл охоплює всі райцентри області (крім м. Мостиська). У деяких районах є 2-3 музичні школи. ... У них навчаються 9045 учнів" [3, с. 1].

Разом із збільшенням кількості музичних шкіл приділялася увага створенню нормальних умов роботи навчальних закладів, а саме: розширювалися і добудовувалися приміщення для них, виділялися нові й додаткові; здійснювалися їх ремонт, реконструкція, електрифікація, оформлення, монтаж опалення; школи забезпечувалися навчальними і побутовими матеріалами, необхідним обладнанням і паливом (вугілля, дрова, торф) ("Більшість музичних шкіл забезпечені необхідним обладнанням та інструментами. Поліпшено комплектування нотно-книжкових бібліотек і фонотек" [3, с. 1]). У селах організовувалися музичні студії [2, с. 194].

Серед труднощів, які виникали в той час у музичних школах, були такі: недостатнє забезпечення підручниками, програмами, музичними інструментами, технічними засобами і приладами, необхідними для обладнання кабінетів музичної літератури та звукозапису; недостатня кількість музичних шкіл (наприклад, при наявності в м. Львові біля 65 тисяч учнів 1-8 класів загальноосвітніх шкіл та при нормі відкриття однієї музичної школи на 1,5-2 тисячі дітей цього віку в місті працювало всього 3 музичні

школи-семирічки, тобто в 10 разів менше, ніж треба); відсутність власних приміщень і нестача навчальної площі в деяких музичних школах [2; 3].

Висновки. Отже, протягом досліджуваного періоду музичні школи з'явилися практично в кожному районному центрі України. Склалася багатоступенева система, що передбачала безперервну освіту: від музичної школи та школи до середнього професійного навчання. Це вдало задовольняло пізнавальні потреби дітей, сприяло розвитку їхніх творчих здібностей, формуванню естетичної культури.

Перспективи подальших пошуків у напрямі дослідження. Ця стаття не вичерпує всіх аспектів проблеми. Перспективними є дослідження позашкільної освіти в дорадянський і радянський періоди, напрямів удосконалення музичної освіти в різні періоди розвитку українського суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бекетова Ю. Теорія і практика музично-педагогічної підготовки учнів педагогічних училищ України (1945-1985 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.01 "Загальна педагогіка та історія педагогіки" / Ю. Бекетова. – К., 2005. – 23 с.
2. Державний архів Львівської області (ДАЛО). Фонд Р 1338 – Управління культури Львівського облвиконкому. 1968-1980 рр. Оп. 1, справа 1400 – Довідки про стан навчально-виховної роботи дитячих музичних шкіл за 1970-1971 навчальний рік. 1970-1971. – 205 арк.
3. ДАЛО. Фонд 1338. Оп. 1, справа 1730 – Довідка про розвиток і стан музичної освіти області за 1972 рік. 1972 р. – 12 арк.
4. Державний архів Харківської області (ДАХО). Фонд Р 1606 – Харьковской Областной Совет Профессиональных союзов (Облпрофсовет) ВЦСПС. 1932-1937 гг. Оп. 8, дело 205 – Справки Облпрофсовета о состоянии внешкольной работы с детьми и подростками за 1967 год. Копии. 1967 г. – 38 арк.
5. ДАХО. Фонд Р 3858 – Харьковський облвиконком. 1932-1992 рр. Оп. 3, справа 2428 – Протокол № 17 засідання Виконавчого Комітету Харківської Обласної Ради Депутатів Трудящих. 1952 р. – 109 арк.

Анотація

Стаття присвячена дослідженню особливостей організації роботи музичних шкіл в СРСР протягом 1950-1980 рр. Розкрито мету діяльності музичних шкіл (забезпечення всебічного гармонійного розвитку дітей), завдання та напрями вдосконалення їх роботи (поліпшення рівня навчально-виховної і методичної роботи; посилення взаємодії музичних шкіл із громадськістю; поширення мережі музичних шкіл; зміцнення їхньої матеріальної бази). Визначено форми навчання в музичних школах (індивідуальні, групові, масові). Схарактеризовано результати та труднощі в організації роботи музичних шкіл.

Ключові слова: музичні школи, діти, напрями, форми.

Аннотация

Статья посвящена исследованию особенностей организации работы музыкальных школ в СССР в 1950-1980 гг. Раскрыты цель деятельности музыкальных школ (обеспечение всестороннего гармоничного развития детей), задания и направления усовершенствования их работы (повышение уровня учебно-воспитательной и методической работы; усиление взаимодействия музыкальных школ с общественностью; расширение сети музыкальных школ; улучшение их материальной базы). Определены формы обучения в музыкальных школах (индивидуальные, групповые, массовые). Охарактеризованы результаты и трудности в организации работы музыкальных школ.

Ключевые слова: музыкальные школы, дети, направления, формы.

Summary

The article is dedicated to the investigation of peculiarities of organization of musical schools activity in the USSR in the 1950th-1980th. The aim of activity of musical schools has been revealed. The aim is ensuring children's full harmonious development. The tasks and the directions of improvement of musical schools activity have been determined.

Key words: musical schools, children, directions, forms.